

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС**БОЧКОВ П. В.,**кандидат юридичних наук,
доктор теології,
професор кафедри теології
та християнської комунікації
(Міжрегіональна Академія
управління персоналом)

УДК 346:348

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.1.13>**НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЄ
ГОСПОДАРСЬКІ ВІДНОСИНИ ЗА УЧАСТЮ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

Формування та ухвалення Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» відбувалося ще до здобуття Україною незалежності, на підвалинах, закладених в іншу епоху, з іншою соціально-економічною моделлю суспільства та державним устроєм. І в цьому полягають недоліки наявної системи правового регламентування діяльності релігійних організацій. Ті зміни, які нещодавно вносилися в згаданий законодавчий акт, стосувалися окремих політичних питань, залишаючи поза увагою нарізлі питання осучаснення наявної нормативно-правової бази.

Визначення напрямів розвитку законодавства, що забезпечує господарські відносини за участю релігійних організацій, допоможе впорядкувати діяльність цих організацій, більш чітко розмежувати прибуткову діяльність від неприбуткової, осучаснити окремі з понять з урахуванням сучасної юридичної думки та розвитку суспільства. Необхідність унесення таких змін також зумовлена впливом світових тенденцій, розвитком законодавчої техніки, державною політикою тощо. Нині відсутні комплексні дослідження, що характеризували б необхідність оновлення законодавства саме у напрямі забезпечення господарської діяльності підприємств релігійних організацій.

За результатами дослідження зроблено низку висновків. Чинне законодавство може розвиватися в напрямі вдосконалення профільних нормативно-правових актів, а саме Господарського кодексу України та Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та іншого супутнього законодавства, яке забезпечує регламентування досліджуваних відносин. Господарські відносини релігійних організацій урегульовуються різними галузями права, які також урегульовують великий пласт інших суспільних відносин. За допомогою масиву нормативно-правових актів реалізується стратегічна мета державної політики в релігійній сфері: задоволення релігійних потреб громадян. Законодавче регламентування господарської діяльності підприємств релігійних організацій потребує оновлення та осучаснення. Оновлення законодавства повинно мати комплексний характер, під час осучаснення законодавства слід урахувати позитивний світовий досвід. Необхідність комплексного оновлення законодавства потребує вивчення питання додаткової перебудови законодавства.

Ключові слова: законодавство, розвиток, релігійна організація, недолік, взаємодія.

Bochkov P. V. Directions of development of legislation that provides economic relations with the participation of religious organizations

The formation and adoption of the main legal act – the Law of Ukraine “On Freedom of Conscience and Religious Organizations” took place before Ukraine's independence, on the foundations laid in another era, with a different socio-economic model of society and state system. And this is the shortcomings of the existing system of legal regulation of religious organizations. The recent amendments to the above-mentioned legislative act have addressed certain political issues, leaving out the pressing issues of modernizing the existing legal framework.

Defining the directions of development of legislation that provides economic relations with the participation of religious organizations will help streamline the activities of these organizations, more clearly distinguish between profitable and non-profitable, modernize some of the concepts taking into account modern legal thought and society. The need for such changes is also due to the influence of world trends, the development of legislative techniques, public policy and more. To date, there are no comprehensive studies that would generally characterize the need to update the legislation in the direction of ensuring the economic activity of enterprises of religious organizations.

According to the results of the study, a number of conclusions were made. The current legislation can be developed in the direction of improving the relevant regulations, namely the Commercial Code of Ukraine and the Law of Ukraine “On Freedom of Conscience and Religious Organizations” and other related legislation that regulates the relationship. The economic relations of religious organizations are regulated by various branches of law, which also regulate a large layer of other social relations. With the help of an array of regulations, the strategic goal of state policy in the religious sphere is realized: to meet the religious needs of citizens. Legislative regulation of economic activity of enterprises of religious organizations needs to be updated and modernized. Legislative updates should be comprehensive, and positive world experience should be taken into account when modernizing legislation. The need for a comprehensive update of legislation requires the study of additional restructuring of legislation.

Key words: *legislation, development, religious organization, shortcoming, interaction.*

Релігія існує в людському суспільстві дуже тривалий час, кожна з них має усталені правила, певні норми, які фіксують порядок взаємодії людини з надприродним. Назва релігії походить із латинської *religare* – *пов'язувати, поєднувати*. Отже, релігія – це певне поєднання практик, обрядів, культових дій, моральних норм тощо. Якщо дивитися на історію розвитку релігій, то можна дійти висновку, що протягом століть у такі правила іноді вносять певні зміни. Цього ж із перебігом часу потребує і законодавство, яке регулює відносини за участю релігійних організацій.

Формування та ухвалення основного нормативно-правового акта в цій сфері – Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (далі – Закон) – відбувалося ще до здобуття Україною незалежності, на підвалинах, закладених в іншу епоху, з іншою соціально-економічною моделлю суспільства та державним устроєм. І в цьому полягають недоліки наявної системи правового регламентування діяльності релігійних організацій. Ті зміни, які нещодавно вносилися в згаданий законодавчий акт, стосувалися окремих політичних питань, залишаючи поза увагою назрілі питання осучаснення наявної нормативно-правової бази. Отже, в цьому разі не стоїть питання оновлення заради оновлення, адже, як зазначено, за межами уваги законодавця залишилася низка важливих питань, які потребують вирішення.

Визначення напрямів розвитку законодавства, що забезпечує господарські відносини, за участю релігійних організацій допоможе впорядкувати діяльність цих організацій, більш чітко розмежувати прибуткову діяльність від неприбуткової, осучаснити окремі з понять з урахуванням сучасної юридичної думки та розвитку суспільства. Необхідність унесення таких змін також зумовлена впливом світових тенденцій, розвитком законодавчої техніки, державною політикою тощо.

Ураховуючи зазначене, доцільність та своєчасність обраного напрямку дослідження не викликає сумніву, особливо з урахуванням наявного запиту щодо адаптації сучасним реаліям чинного законодавства, який встановлено в наших попередніх дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оновлення законодавства є актуальними для всіх галузей права. Якщо говорити про функціонування підприємств релігійних організацій та їх господарської діяльності, то доцільно згадати відповідне профільне законодавство, яке врегульовує зазначені питання, як-от господарське, податкове, земельне, будівельне, сільськогосподарське, трудове, цивільне законодавство тощо. Дослідники діяльності релігійних організацій зосереджують свою увагу на соціальних та політичних моментах їх функціонування. У цьому напрямі слід виділити роботи С.В. Гераськова, А.М. Фесенка [1], Р. Халікова [2], Я.О. Олексина [3], Е.В. Дробка, Т.М. Івашука, [4], О.А. Яковлева [5], М.В. Васіна [6] та ін. Однак нині відсутні комплексні дослідження, які характеризували б необхідність оновлення законодавства саме в напрямі забезпечення господарської діяльності підприємств релігійних організацій. У статті ми спробуємо висвітлити авторське бачення вирішення проблеми, яку обрано як напрям дослідження.

Мета статті – дослідити напрями розвитку законодавства, що регламентує господарської відносини за участю релігійних організацій із наданням авторської пропозиції стосовно таких напрямів удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-який розвиток за своєю сутністю можна зарахувати до екстенсивного чи інтенсивного. Говорячи про розвиток законодавства, залежно від способів оптимізації правового регулювання можна виділити нормативно-правовий, організаційний та соціальний. Оптимізація правового регулювання передбачає виявлення проблемних питань, дослідження виявленої проблематики та визначення способів подолання чи розв'язання визначених проблематик та питань за допомогою наявного державного інструментарію з вивченням та застосуванням передових досягнень у тій чи іншій галузі.

Як було зазначено вище, господарські відносини за участю релігійних організацій врегульовуються різними галузями права, які також урегульовують великий пласт інших суспільних відносин. За допомогою масиву нормативно-правових актів реалізується стратегічна мета державної політики в релігійній сфері – задоволення релігійних потреб громадян. Проте такий законодавчий масив потребує певного корегування. Вдале корегування чинного законодавства призводить до ефективного стану врегулювання суспільних відносин і відповідає на наявні запити суб'єктів таких відносин. Говорячи про законодавство, яке регулює відносини за участю релігійних організацій, слід зазначити, що і окремі дослідники, і Державний департамент США визначають, що вітчизняне законодавство в зазначеній сфері відповідає міжнародним нормам, попри певні труднощі в його реалізації та застосуванні [4; 7].

Інші дослідники, як-от В.С. Токман, зазначають, що є потреба в докорінній перебудові моделі державно-церковних відносин: «запропонувати від імені глави держави (як суб'єкта законодавчої ініціативи) розробку законопроектів, якими передбачити: внесення змін у ст. 35 Конституції України, спрямованих на закріплення на рівні Основного Закону партнерської моделі державноконфесійних відносин на протигагу сепараційній (чинна версія робить акцент на відокремленні релігійних організацій від держави, у ній мова взагалі не ведеться про перспективи співпраці двох інститутів); внесення змін у чинний Закон, якими передбачити можливість реалізації договірному порядку взаємовідносин між органами влади і релігійними організаціями» [8].

З цією позицією ми не згодні, оскільки дійшли висновків та вже неодноразово зазначали, що відокремлення держави та церкви не означає відсутності взаємодії між державою та церквою [9, с. 419; 10, с. 67].

Це підтверджується і чинним законодавством, а саме ст. 5 Закону, відповідно до якої держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій, не втручається в здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії. Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом [11].

А якщо, на думку В. Токмана, держава буде вибудовувати якісь партнерські відносини з якоюсь із релігійних організацій, то тоді слід надавати пропозиції щодо зміни законодавства в тій частині, що не всі релігійні організації є рівними перед законом, а це є неприпустимим. Отже, немає підстав говорити про відсутність партнерської моделі державно-конфесійних відносин, що підтверджується і чинним законодавством, і наявними державно-церковними відносинами.

Також не можна погодитися з ще однією пропозицією В. Токмана щодо включення до складу відповідних робочих груп під час підготовки документів стратегічного значення представників релігійних організацій, які засвідчили свою державницьку позицію, працюють у напрямі консолідації Української нації, збереження і розвитку культурно-історичних традицій Українського народу [8]. Виникає питання: який буде критерій засвідчення державницької позиції, чим він буде регламентований, хто буде перевіряти відповідність цьому критерію? Якщо відповідей на ці питання немає, то це кумівство, суб'єктивізм, корупція, тобто всі ті недоліки, які суспільство намагається тривалий час безуспішно подолати.

Слід зазначити, що ми не ідеалізуємо досліджуване законодавство, однак і не заперечуємо його. У цьому напрямі потрібна постійна еволюційна робота з його удосконалення. Слід звернутися до профільного закону, починаючи з ч. 2 ст. 11, яка гарантує громадянам, які навчаються у вищих і середніх духовних навчальних закладах, права і пільги, встановлені для студентів та учнів державних навчальних закладів [11]. Частина друга цієї статті потребує свого уточнення з метою усунення дискримінації суб'єктів господарювання різних форм власності під час освітньої діяльності та викладення в такій редакції: «Громадяни, які навчаються у вищих і середніх духовних навчальних закладах, користуються правами і пільгами щодо відстрочення проходження військової служби, оподаткування, включення часу навчання до трудового стажу в порядку і на умовах, установлених для студентів та учнів інших закладів освіти».

Наступна стаття Закону, яка, на нашу думку, потребує уточнення – ч. 1 ст. 12: Статут (положення) релігійної організації, який відповідно до цивільного законодавства визначає її правоздатність, підлягає реєстрації у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону. Якщо звернутися до Цивільного кодексу України, то слово «релігійний» згадується лише двічі і то епізодично, безвідносно до релігійної організації – у ст. 287 ЦК України щодо права фізичної особи на відправлення релігійного обряду та в ст. 300 ЦК України про право фізичної особи на релігійну самотність [12].

У Господарському кодексі України це слово згадується в рази більше та суто в прив'язці до господарської діяльності: ст. 63 ГК України – релігійні організації є унітарними підприємствами; ст. 93 ГК України – релігійні організації є підприємствами колективної власності; ст. 112 ГК України присвячена підприємствам релігійних організацій [13]. Отже, постає питання про те, чому в ст. 12 Закону йдеться саме про цивільне законодавство, оскільки є відповідне профільне законодавство. Якщо кореспондувати з ч. 1 ст. 15 Закону, то законодавцем визначено, що статут (положення) або діяльність суперечать саме чинному, а не «цивільному» законодавству.

На нашу думку, є потреба в уточненні формулювання ч. 1 ст. 12 Закону із заміною слова «цивільного» на «чинного» або «господарського» з викладенням у такій редакції: «Статут (положення) релігійної організації, який відповідно до чинного законодавства визначає її правоздатність, підлягає реєстрації у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону».

Наступні статті Закону, які потребують корегування, – ст.ст. 15, 16 та 17, у яких ідеться про те, що суд розглядає справу про припинення діяльності релігійної організації порядком позовного провадження, передбаченого Цивільним процесуальним кодексом України, за заявою органу, вповноваженого реєструвати статут конкретної релігійної організації, або прокурора та про рішення державних органів із питань володіння та користування культурними будівлями і майном, які можуть бути оскаржені до суду в порядку, передбаченому ЦПК України. Але в кожній із зазначених статей ідеться про спір юридичної особи із суб'єктом владних повноважень. Якщо звернутися до Кодексу адміністративного судочинства, то ст. 2 завданням адміністративного судочинства визначає справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин із метою ефективного захисту інтересів юридичних осіб від порушень із боку суб'єктів владних повноважень. Отже, постає питання про те, чому спір у сфері публічно-правових відносин юридичної особи з суб'єктом владних повноважень має розглядатися за правилами кодексу, призначеного для розгляду і вирішення цивільних справ.

Звичайно, слід зважати на час ухвалення нормативно-правового акта, проте за три десятки років існування нової держави відповідні зміни мали б знайти своє місце у вказаних статтях, тому нами пропонується в цих статтях визначити, що спори розглядаються в порядку, передбаченому Кодексом адміністративного судочинства.

Наступною є стаття 21 Закону, частина четверта якої потребує коректування, хоча і не стосується безпосередньо господарської діяльності релігійних організацій, проте пов'язана з діяльністю таких організацій [11].

По-перше, виникають питання до формулювань щодо категорій осіб, що мають місце в аналізованій статті. Згадані будинки престарілих більш доцільно замінити на будинки для осіб похилого віку, що цілком кореспондуватиме із Законом України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», в ч. 3 ст. 47 якого для осіб похилого віку згадуються будинки-інтернати та пансіонати. Ще одна категорія осіб, що потребує уваги в контексті досліджуваної статті, стосується осіб з інвалідністю. Чинне законодавство в цій сфері перебуває в перманентній динаміці, оскільки вітчизняний законодавець перебуває в постійному пошуку найбільш точного визначення цих категорій осіб («інвалід», «особа з обмеженими можливостями», «особа з особливими потребами», «особа з інвалідністю» тощо). Це пов'язано із запозиченням цього слова з французької та спробою адаптування його перекладу англійською, оскільки в англійській мові слово *invalid* означає *недійсний, необґрунтований*. Уважаємо, що в цьому разі законодавцю краще зосередити свої зусилля в іншому напрямі, залишаючи вже усталену правову конструкцію.

По-друге, виникає питання про те, чому адміністрація перелічених у статті установ має сприяти, брати участь у визначенні часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії. У такому разі порушується принцип свободи совісті, адже якщо особи не бажають цього богослужіння та релігійних обрядів чи заперечують проти їх проведення, то адміністрація закладів зв'язана приписами вказаної статті Закону щодо необхідності сприяння релігійній організації. Тому релігійні обряди та церемонії в перелічених закладах мають проводитися лише на прохання громадян, що викликає потребу у внесенні змін у частину 4 ст. 21 Закону та викладенні її в такій редакції: «Богослужіння та релігійні обряди в лікарнях, госпіталах, будинках для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, місцях попереднього ув'язнення і відбування покарання проводяться на прохання громадян, які перебувають у них, або за ініціативою релігійних організацій. Адміністрація зазначених установ у разі наявності прохань громадян сприяє цьому, бере участь у визначенні часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії».

Не можна оминати увагою щодо вдосконалення законодавства в частині забезпечення господарської діяльності релігійних організацій ГК України, а саме ч. 2 ст. 336 та ч. 4 ст. 14 Закону України «Про банки та банківську діяльність», які виключають можливість релігійних організацій бути учасниками банку.

Якщо звернутися до світового досвіду, то релігійним організаціям не обмежують можливість заснування банків у США, Італії, Російській Федерації, Німеччині, Канаді тощо [14–18]. І це цілком логічно, до того ж вітчизняний законодавець, наділяючи релігійні організації правом здійснювати господарську діяльність, обов'язком сплачувати податки, мати статус прибуткової чи неприбуткової організації, обмежує їх повноцінну участь у відносинах у сфері господарювання шляхом заборони бути учасником банку. Отже, з метою усунення наявної дискримінації суб'єкта господарювання та наближення до провідних стандартів законодавства в цій площині є потреба у виключенні вказаного обмеження з відповідного профільного вітчизняного законодавства. Необхідність комплексного оновлення законодавчих актів потребує окремого вивчення питання додаткової перебудови законодавства, що потребує проведення подальших наукових розробок у цьому напрямі.

Висновки. Отже, чинне законодавство може розвиватися в напрямі вдосконалення профільних нормативно-правових актів, а саме ГК України та Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», а також іншого супутнього законодавства, яке забезпечує регламентування досліджуваних відносин. Ураховуючи отримані результати дослідження, можна зробити низку висновків. По-перше, господарські відносини релігійних організацій урегульовуються різними галузями права, які також урегульовують великий пласт інших суспільних відносин. За допомогою масиву нормативно-правових актів реалізується стратегічна мета державної політики в релігійній сфері – задоволення релігійних потреб громадян. По-друге, законодавче регламентування господарської діяльності підприємств релігійних організацій потребує оновлення та осучаснення. По-третє, оновлення законодавства повинно мати комплексний характер, під час осучаснення законодавства слід ураховувати позитивний світовий досвід. По-четверте, необхідність комплексного оновлення законодавства потребує вивчення питання додаткової перебудови законодавства, що потребує подальших наукових розробок у цьому напрямі.

Список використаних джерел:

1. Гераськов С.В., Фесенко А.М. Релігійна безпека на тимчасово окупованих територіях: стратегії та рішення для країн Східного партнерства : аналітична доповідь. Київ : ДКС-Центр, 2020. 40 с.
2. Руслан Халіков «Антисектантська» ініціатива може принести Україні втрату репутації та союзників. URL: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1205:antisektantska-initsiativa-mozhe-prinesti-ukrajini-vtratu-reputatsiji-ta-soyuznikiv&catid=16&Itemid=115&lang=ua
3. Олексин Я. Церква та релігійні організації як важлива складова розбудови громадянського суспільства в незалежній Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України*. 2007. Вип. 36. С. 210–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2007_36_23
4. Дробко Е.В., Іващук Т.М. Удосконалення організаційного механізму взаємодії органів державної влади та церкви в сфері реалізації свободи совісті та віросповідання в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 12, 2014. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=793>
5. Яковлев О.А. Правове регулювання трудових відносин у релігійних організаціях: окремі проблемні питання теорії і практики. *Право та інновації*. № 1 (13) 2016. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Yakovlev13.pdf>
6. Васін М. Свобода думки, совісті та релігії: права релігійних громад. URL: <https://helsinki.org.ua/svoboda-dumky-sovisti-ta-relihiji-prava-relihijnyh-hromad-m-vasin/>
7. Звіт Державного департаменту США Офісу міжнародної релігійної свободи Про свободу віросповідання в світі за 2020 рік: Україна. URL: <https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/2020-IRFR-Ukr.pdf>

8. Токман В.В. Соціально значуща діяльність релігійних організацій України в сучасних суспільно-політичних умовах. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-09/relig_org_Ukr-953c2.pdf
9. Бочков П.В. Законодавча платформа діяльності релігійних організацій в Україні. С. 418–420. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка, освіта, технології в контексті глобальних викликів». (23–24 вересня 2021 р.). Черкаси : ЧДБК, 2021. 462 с.
10. Бочков П.В. Державно-церковні відносини у сфері господарювання: понятійність та проблематика. *Правовий часопис Донбасу*. № 4 (77) 2021. С. 60–68.
11. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст. 283.
12. Цивільний Кодекс України : від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print>
13. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 462.
14. Pine Knolls Alliance Church Food Pantry. URL: <https://regionalfoodbank.net/inventory/>
15. Evangelical Christian Credit Union. URL: <https://www.eccu.org/about>
16. Kindred Credit Union. URL: <https://www.kindredcu.com/>
17. Святое дело: Как зарабатывают христианские церкви. URL: <https://secretmag.ru/trends/whatsup/kak-zarabatyvayut-cerkvi.htm>
18. Таємні фінанси Ватикану: у що інвестують священнослужителі. URL: https://finansy.24tv.ua/ru/tajnye-finansy-vatikana-chto-investirujut-svjashhennoslužhiteli-poslednie-novosti_n1624298

